

ITINERARIILE ISTORICE : DE LA ALBAC ȘI ȚEBEA LA CAREI ȘI SATU MARE *

LOUIS ROMAN

Venind cu *Mocănița* de la Turda, pe la Baia de Arieș intrăm în Țara Moților și străbătem tot colțul său sud-estic : Bistra, Cîmpeni, Roșia Montană, Abrud. Mica locomotivă nu se grăbește și avem astfel răgazul de a ne bucura din plin de frumusețile locurilor.

Pînă acum 10—12 ani, acesta era mijlocul cel mai lesnicios de-a pătrunde în inima Apusenilor, căci șoselele moderne pe-atunci le dădeau ocol din cîteșipatru laturile și numai în două locuri îndrăzneau să pătrundă cît de cît în interiorul ținutului : una venea dinspre sud-est, de la Deva, dar se oprea la Brad ; alta se aventura dinspre nord-vest, de la Oradea, prin Beiuș, dar ajungea numai la Vașcău. În rest, erau drumuri încă nemodernizate. De-atunci însă multe s-au prefăcut și peste tot aproape găsești drumuri asfaltate, cele cîteva porțiuni încă neînșoseluite fiind în lucru ; cursele de autobuze prin urmare ne poartă spre locul dorit. S-au deschis astfel — îndemnătoare la plăcută și instructivă drumeție — noi căi de acces, mai lesnicioase, către ținutul Apusenilor și spre inima lui — Țara Moților.

Așezată pe valea superioară a Arieșului, între Munții Bihariei la vest și Munții Gilău la est, apelativul acestei țări a trecut asupra întregii zone muntoase de aproximativ 8000 km.p. Or, aici sînt 22 de depresiuni, unele dintre care au o mai mare întindere decît Țara Moților, dar azi mulți zic *moți* locuitorilor din Apuseni în general. Pentru a descifra cauzele unei asemenea transformări, operate în veacul din urmă, este necesar un tur de orizont multilateral asupra situației locale. Căci au acționat și împrejurări de ordin geografic : depresiunea de pe valea superioară a Arieșului este chiar în inima ținutului. Etnografia nu-și nici ea străină : nici una dintre celelalte 21 de depresiuni nu este numită cu un termen care ar desemna vreun specific al comunităților umane ; numai aici doară se știe că-s locurile *moților*, *țopilor*, ceea ce poate se va fi referit cîndva la o anumită tunsoare și purtare bărbătească a părului. Sînt de luat în considerare și realitățile social-economice : s-a băgat de seamă că problemele ce confruntau pe munteni — cu mici diferențieri zonale — erau în general aceleași. Hotărîtoare au fost însă, desigur, faptele de istorie social-politică.

Istoria satelor și țărgurilor de aici este adînc integrată în istoria României. La 1784 și 1848—1849, dîrjii oameni ai acestor meleaguri au înscris minunate fapte în Cartea de Aur a țării, cunoscute și prețuite de întregul nostru popor. La tot pasul, locurile acestea-ți amintesc de ceea ce a fost odi-

* Rostit la Radio București II, la 29 august 1979.

nioară și dă temeieri granitice celor de azi și de viitor. Ne convingem deci că, în părțile moțești și-n vecinătăți, s-au petrecut atâtea evenimente importante, intrate pentru de-a pururi în conștiința noastră, încît — în decursul cîtorva zeci de ani — istoria a lucrat cu iscusință pentru a trece chononimul *Țara Moșilor* asupra unei zone, întinse pe 8000 km.p.

Focarul principal al răscoalei conduse de Horea — căreia istoricul clujean acad. David Prodan i-a dedicat de curînd o amplă și frumoasă monografie, rod al unor cercetări de patru decenii¹ — a fost domeniul Zlatnei, partea cu mineritul cel mai dezvoltat fiind la Abrud-Sat, Bucium și Cărpiniș, în partea de miazăzi a Țării moțești. Extracțiile se făceau și în depresiunea Zlatnei, vecină înspre sud, dar și în cinci sate de pe domeniul Băii de Arieș, imediat în apropierea primelor localități amintite. În anii '60—'70 ai secolului al XVIII-lea, fiscul habsburgic — stăpînul acestor domenii — lua măsuri de dezvoltare a mineritului. Se creau noi mine. Se introduceau modernizări în munca minieră. Se înmulțeau și se îmbunătățeau șteampurile. Se ridicau noi cuptoare pentru topirea minereurilor; se intensifica munca la cele existente. Toate acestea determină o rapidă agravare a situației oamenilor din partea locului. Ei sînt siliți de către organele camerale să aducă mai mult lemn pentru armarea minelor și cantități sporite de cărbuni pentru topitorii. Trebuie în consecință să și taie mai mari suprafețe împădurite și să facă tot mai mulți cărbuni. Ei sînt obligați să clădească noi cuptoare și să transporte tot mai multe minereuri la ele. Cresc dările, în bani și natură. Valoarea pădurii sporește în ochii slujbașilor și ei introduc restricții la tăierile care servesc nevoile sătenilor, încercîndu-le cu taxe. Acestea se pun tot mai energic și asupra drepturilor de pășunat. Munca minerilor este chinuită, iar cei de la Abrud-Sat, Bucium și Cărpiniș și-o înfățișează în felul acesta în 1773: „... În măruntaiele ascunse ale munților, sîntem incontinuu apăsați de aerul puturos și stricat care se formează și iese de acolo; ba încă foarte adesea se întîmplă că mulți au fost sufocați pînă la nesimțire de un astfel de aer ori au fost scoși morți din mine...“.

În afara acestei zone miniere, destul de restrînsă în suprafață, se întinde restul Țării Moșilor și, în general, ținutul Apusenilor. În anii '40 ai secolului al XX-lea, cînd încă nu începuseră transformările vremii noastre, cercetarea etnografică² a găsit aici trei zone agrogeografice, care — dată fiind lenta evoluție a acestor locuri în precedentul veac și jumătate — poate fi considerată, în linii generale, caracteristică și pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Partea centrală a regiunii montane, cu cel mai mare număr de așezări, se hrănea mai ales din pădurărit și păstorit; deși condițiile erau grele, se făceau totuși unele arături în terase și de coastă. O a doua zonă era pastoral-agricolă: pe pășuni creșteau vite mari și oi (cea ce constituia principala ocupație); iar *țarina* dădea *mălai*, *cucuruz* (obținut însă printr-o grea muncă de punere în valoare a unor terenuri pietroase). În fine, în părțile periferice, în vecinătatea Cîmpiei transilvănene, cultura cerealelor căpăta o tot mai mare importanță.

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, I—II, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979. Mai jos, sînt puse la contribuție cîteva fapte și izvoare din lucrare.

² N. Dunăre, *Mijloace tradiționale în agricultura Munților Apuseni în prima jumătate a secolului XX*, în „Apulum“, XI, 1973, p. 573—634 (9 pl. extra text).

În ajunul mării rășcoale din 1784, oamenii se ocupă deci cu agricultura, creșterea vitelor, pădurăritul și mineritul, deosebiri zonale fiind însă, desigur, prezente. Pentru a-și putea ține familia, muntenii practică mai multe ocupații. Ei fac scînduri, șindrilă, ciubere, butoaie, grinzi, cărbuni ș.a. Sînt cărauși, plutași, lucrători sezonieri la cîmpie etc. Mulți bărbați duc cu ei obiectele cioplite în lemn, străduindu-se a le vinde prin orașele transilvănene, bănățene sau de prin locuri chiar mai depărtate. Părăsindu-și satul primăvara, destui dintre ei rămîn pe-acolo pentru niscaiva meserii sau munci agricole — unii trec și dincoace de Carpați — și se întorc acasă abia în toamnă, aducînd bucate.

Natura aici este măreață, dar timp de veacuri viața muntenilor a fost neînchipt de grea. În cel de-al cincilea deceniu al secolului nostru, etnograful Nicolae Dunăre culegea această mărturie dureroasă a Lucreției Pleșea de la Mărișel, în extremitatea nordică a Țării Moților : „Mînce-i truda de munți, că cine s-a pus aicea nu știu cum o gîndit, că-i locul rău, nu-i țară, ci *munte*. Pentru asta în munții ăștia pînă-i lumea vor fi vremuri grele“. În dîrză încheștare cu asprimile naturii, oamenii au folosit, cu uimitoarea hărnicie și inventivitate, practici și unelte tradiționale adecvate. Le cunoaștem la muzeul etnografic din Lupșa, pe valea Bistrei, între Baia de Arieș și Cîmpeni. Le întîlnim și în casa lui Avram Iancu, din comuna omonimă. Cîtă ingeniozitate și îndemînare sînt necesare pentru a confecționa coșul din scoarță de brad sau împletit din fișii de nuiete ; stupul de scoarță, din trunchi de copac sau din nuiete împletite și lipite cu lut ; grebla de cules fructe de pădure, leasa de zvîntat fînul și rudița de fag pentru a-l transporta. Aceeași măiestrie o găsim peste tot : la casa din bîrne, coliba pentru otavă, șura pentru vite și adăpost pentru oi etc.

Viața moților, în general a muntenilor din această zonă de compacte așezări românești, a fost tare grea, dar *femeia* de la Mărișel, desigur, se înșela în spusele-i de-acum peste trei decenii : un popor atît de muncitor și de înzestrat nu putea și nu vroia să rămîna în sărăcire și înapoiere. El s-a încheștat în luptă nu numai cu natura ci, mai presus de orice, cu rădăcinile răului ce-l împrejmuia — asuprirea socială și națională.

*
* *
*

Ajungem la Cîmpeni fie cu *Mocănița*, fie venind pe șoseaua ce-i duce drumul de la Turda, fie folosind cursa de Alba Iulia. Ne continuăm drumul cu autobuzul pe șoseaua asfaltată și curînd bîgăm de seamă că amintirea lui Horea este adînc înrădăcinată aici. La Abrud, pe unde-am trecut venind dinspre Alba Iulia, este bustul lui Horea și strada ce-i poartă numele. Sosim în comuna Albac : în satul din centru, chiar la șosea, în fața clădirii noi a școlii, este bustul marelui conducător ; în biserică, pe peretele dinspre miiazăzi, este portretul lui, drapat cu ștergar. În apropiere, este satul (și comuna) care purta numele apei pe care se află — Arada ; în 1968, denumirea i s-a schimbat în Horea, căci în cuprinsul comunei este satul Fericet, unde casa lui de naștere se mai păstra încă în primii ani ai veacului nostru ; spre perpetuă aducere aminte, s-a implantat aici o troiță. În cutare

loc și se arată „stejarul lui Horea“. Ți se indică pădurea Scorucet, unde au fost prinse căpeteniile mișcării; umblă însă legenda că sumbrul eveniment ar fi avut loc nu aici, ci în zona comunei Poiana Horea, care ar fi fost astfel denumită tocmai în amintirea celui fapt ș.a.m.d.

Pe numele lui adevărat era Vasile Nicula. I se mai zicea Ursu și pe aici se vorbește că așa ar fi fost el poreclit la naștere, ca „să fie sănătos și puternic ca un urs“. I s-a mai spus apoi Horea pentru priceperea cu care știa *hori*. Avea 54 de ani în momentul declanșării răscoalei, ceea ce pe atunci însemna om bătrîn. Avea o bogată experiență de viață: moț sărac, umblase mult prin lume pentru a-și agonisi cele necesare vieții, văzuse multe suferințe și se însufletise de ideea luptei pentru ușurarea vieții maselor. Însăși vârsta lui — dealtminteri și Crișan avea 52 de ani — a fost văzută drept un indiciu social de către binecunoscutul poet al reportajului care este Geo Bogza, călător prin aceste părți în ajunul celui de-al doilea război mondial: „...erau niște oameni bătrîni, de peste cincizeci de ani, cu sîngele gros și astîmpărat de viață. La ei n-a mai fost înflăcărea, ci un lucru mult mai grav și mai cumplit. Revoluția lor a fost a unor oameni maturi. Cînd oameni de cincizeci de ani pornesc să facă revoluție, înseamnă că iobăgia de care au vrut să scape era îngrozitoare“³.

A luat în piept drumul Vienei, pedestru, în 1779, 1780, 1782 și — pentru a patra oară — la sfîrșitul anului 1783. De data aceasta, a rămas acolo pînă-n primăvară, așteptînd să se întoarcă împăratul și să-l primească în audiență. Lui Joseph II, la 1 aprilie 1784, îi prezintă o jalbă datată 18 martie al celui an, în numele a 9 sate moțești. Se arată păsurile lor: taxele abuzive la care sînt impuși; de-abia reușesc să agonisească pentru a-și ține zilele, dar sînt ținuți și cîte 14 zile la lucru necurmat, pe domeniu sau pentru treburi publice; pentru orice învinovățire, sînt supuși la cumplite bătăi și aruncați în închisori etc.

Insistențele au fost însă zadarnice: nici dregătorii locali, nici nobilii și nici împăratul însuși nu vroiau să dea urmare cererilor poporului. Atunci n-a mai rămas decît lupta grea, pe viață și pe moarte, împotriva asupritorilor din veac, luptă luminată de un program uimitor de clar: „Nobili să nu mai fie, ci fiecare, dacă va putea găsi undeva o slujbă împărătească, din aceea să trăiască. Nobilii stăpîni de moșii să-și părăsească o dată pentru totdeauna moșile. Și ei să plătească dare, ca și poporul de rînd. Pămînturile lor să se împartă între poporul de rînd...“⁴. Se urmărea prin urmare lichidarea relațiilor feudale. Este ultimatumul, dat nobililor retrași în cetatea Devei, ale cărei ziduri se văd și azi, sus, pe înălțimea ce străjuiește orașul.

Răscoala din 1784 a avut, desigur, nu numai țelul eliberării sociale, ci și acela al lichidării asupririi naționale, șerbii transilvăneni, lipsiți de drepturi elementare de către nobilimea maghiară, fiind în marea lor majoritate români. La 1779, cancelaria aulică ardeleană de la Viena constata „strînsa

³ Geo Bogza, *Țări de piatră, de foc și de pămînt*, Fundația lit. artă, București, 1939, p. 40 (modificat de autor, textul sună azi puțin altfel: idem, *Țara de piatră. Confeșiune despre vitregia naturii și a istoriei*, „Minerva“, București, 1971, p. 39).

⁴ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria. 1784—1785*, Carol Göbl, București, 1884, p. 197.

legătură dintre Marele principat al Transilvaniei și provinciile vecine ale Munteniei și Moldovei...“⁵. În cursul răscoalei, la 16 noiembrie 1784, Tabla comitatului Țirnavă scria comitatului Odorhei cum căpeteniile spuneau țăranilor „că Transilvania fiind a lor și din vechime, să o ia în stăpînire“⁶. Este deci lesne de înțeles fundamentul afirmațiilor făcute apoi de autoritățile transilvănene și de publicistica europeană : cînd a fost prins, Horea ar fi avut asupra-i „sigiliul regatului Daciei“, vroidnd el să creeze un „regat al românilor“ ; răsculații ar fi așteptat ajutor din Țara Românească și Moldova, cu care intraseră în legătură. Acestea erau mai curînd simple zvonuri și bănuieli, semnificative însă pentru spiritul de solidaritate cu frații din principatele extracarpate⁷.

În această zonă, unde este atît de vie tradiția revoluționară a veacurilor trecute, Inspectoratul școlar al județului Alba a avut fericita inspirație de a organiza tabere de vară, cu copii din toată țara, la Albac, Horea și-n alte părți. Importanța acțiunii este prea evidentă pentru a mai insista.

*
*
*

Cel mai apropiat și credincios colaborator al lui Horea a fost Ion Oargă, zis Cloșca. Locul lui de naștere este aici, în aceeași Țară a Moșilor, în apropiere de Abrud : Cărpiniș, azi în componența Roșiei Montane. În sat este un bust al căpeteniei de altădată, iar petecul de pămînt unde se înalță casa sa este marcat de un monument. Cel de-al treilea conducător al marii ridicări din 1784, Marcu Giurgiu, zis Crișan, se găsea și el în Cărpiniș — poate ca șerb fugit —, de neamul lui fiind însă din satul Vaca, azi purtînd numele eroului — Crișan ; fapta lui este și ea însemnată aici printr-un bust și o troiță. Dar, pentru a ajunge în locul acesta, trebuie să ne schimbăm itinerariul pentru a intra într-o altă depresiune, vecină spre vest, cea denumită Brad-Hălmagiu. De la Cîmpeni deci ținem șoseaua care se îndreaptă spre Albac, dar la o vreme cotim la stînga, spre vest. Trecem pe la fosta Vidră de Sus, acum Avram Iancu, și vizităm casa conducătorului pașoptist, care și el pornise la luptă cu gîndul de a da „cu lancea, ca Horea“. Șoseaua ne scoate la Baia de Criș, în inima depresiunii pe care o căutăm, pe valea Crișului Alb. În apropiere găsim satul de origine al lui Crișan (în comuna Ribița), omul fiind poreclit astfel tocmai de la rîul de pe valea căruia era originar. Tot aici sînt și așezările unde s-a declanșat marea mișcare. La Mesteacăn, lîngă orașul Brad, s-au adunat, sus pe deal, duminică 31 octombrie 1784, trimișii satelor din Zarand, la sfatul ce a hotărît acțiunea ; troița

⁵ I. Moga, *Scrieri istorice. 1926—1946*, introd. Ștefan Pascu, ed. M. Dan-A. Răduțiu, „Dacia“, Cluj, 1973, p. 181.

⁶ „Revista arhivelor“, XI, 1, 1968, p. 143, 145.

⁷ I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „Analele Academiei Române, Mem. sect. ist.“, s. III, t. XVI, București, 1935, p. 297, 299 (nr. XII) ; N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, 1938, p. 27 ; D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, ed. nouă, Editura științifică, București, 1967, p. 275—276 ; M. Dan, *Horia în conștiința europeană a vremii sale*, în „Magazin istoric“, II, 7—8 (16—17), 1968, p. 110—111 ; St. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX...*, Editura științifică, București, 1971, p. 213—214.

de piatră ne reamintește momentul. În apropiere este satul Țebea (în com. Baia de Criș), cu gorunul lui Horea, unde a ținut să fie înmormântat Avram Iancu.

Locurile ne arată deci că ținutul Apusenilor a avut un rol deosebit de important și la 1848—1849, că și Iancu a fost moș, că se considera și el urmaș al lui Horea. Revoluția, ridicare unitară a provinciilor românești, a avut ca scop nu numai lichidarea samavolniciei feudale și unirea într-un unic stat național, dar și lichidarea dominației străine în cîteșitrele țările române. Unul dintre episoadele glorioase ale luptei s-a petrecut aici. Forțele armate revoluționare comandate de Iancu au stat zid în jurul acestei Țări Românești din Apuseni, unde — cu o importantă misiune politică — au venit și Nicolae Bălcescu, Alexandru Goleșcu-Albu, Ion Ionescu de la Brad și alți revoluționari din Țara Românească și Moldova; la o populație cam de 150.000 de suflete, numărul oștenilor s-a ridicat la aproximativ 20—25.000, ceea ce reprezintă uimitorul procent de 13—16% din numărul locuitorilor!⁸ A fost un război popular, neprecupețit sprijinit de întreaga suflare. Așa se explică faptul că toate atacurile inamicului au fost respinse și ținutul a rămas, pînă la sfîrșitul revoluției, o cetate inexpugnabilă.

Evenimentele petrecute apoi dincoace de Carpați au fost receptate cu cea mai mare dăruire — ca peste tot în provinciile subjugate de imperiile limitrofe — și de către oamenii din Apuseni. Războiul din 1877 a ocazionat astfel colecte de bani și obiecte în sprijinul Armatei române la Abrud, Abrud-Sat, Bucium și-n alte părți. Căderea Plevnei, la care eroismul ostașilor noștri a avut un rol decisiv, a determinat puternice manifestații de bucurie și solidaritate la Baia de Arieș, Cîmpeni, Sôhodol etc.

Oamenii au răspuns „Prezent!” și cînd a sunat marele ceas al Unirii celei Mari. la 15/28 octombrie 1918, avocatul clujean Amos Frîncu — devenit peste cinci zile președintele Sfatului Național Român (cum s-a numit Consiliul județean Cluj) — adresă un manifest „Moșilor, Fraților!”, prin care-i chema la luptă pentru întregirea națională a României; să se prezinte deci la Cluj pentru a se înrola în Legiunea I și la Alba Iulia pentru alcătui Legiunea a II-a. La 30 octombrie/12 noiembrie, la casa Iancului din Vidra, sub steagurile tricolore, avea loc emoționanta întrunire a peste 2000 de moși, care depuneau jurămint de credință cauzei Unirii pe vecie a ținuturilor românești într-o singură Țară⁹.

Mergînd pe firul istoriei, Țebea ne mai evocă un moment important. La 6 decembrie 1935, aici s-a încheiat acordul — care a stîrnit apoi ecouri în toată țara, consolidînd rîndurile antifasciștilor — între Blocul democratic, Frontul plugarilor în frunte cu dr. Petru Groza și gruparea socialistă condusă de Constantin Popovici, acord la care a aderat apoi și Uniunea oamenilor muncii maghiari (Madosz). Blocul democratic a fost cea mai importantă dintre

⁸ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 525; R. Rosetti, *Un episod din anii 1848—1849 în Transilvania: apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, IV, 1926—1927, p. 81—126.

⁹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia...*, Cluj, 1968 (Univ. „Babeș-Bolyai”), p. 332—333, 342—343.

organizațiile de masă legale, conduse sau influențate de P.C.R. în anii 1935—1938, iar actul iscălit aici prevedea lupta comună pentru libertăți democratice, împotriva fascismului, care ne amenința existența. Semnarea înțelegerii se săvârșea solemn sub gorunul lui Horea, la mormîntul lui Avram Iancu, ceea ce se constituia într-un simbol al continuității de luptă. Iscăleau distinși intelectuali antifasciști, membri ai Blocului democratic, istoricul Petre Constantinescu-Iași, președintele organizației, filosoful Athanase Joia și publicistul Scarlat Callimachi; alături de ei, semnau ceferiștii Marin Avramescu și Mihai Ciuhaev, precum și sudorul Eugen Popescu. În aceeași lună decembrie, delegația Blocului a vizitat și o serie de sate de aici — Țebea, Cîrnești, Folt, Băița și altele — pentru a populariza programul, scopul și sarcinile organizației¹⁰.

Și-au venit zilele lui August 1944, cînd antifascismul poporului s-a materializat în insurecție. În primele zile ale lunii septembrie însă, trupele fasoiste din podișul Transilvaniei pornesc ofensiva în zona Mureșului; Divizia a 7-a infanterie horthystă încearcă să se strecoare de-a lungul văii Arieșului, spre Abrud și Cîmpeni. În zilele de 5—10 septembrie, Batalionul 5 Vînători de munte „Avram Iancu” de la Abrud, precum și Batalioanele fixe regionale Arieș și Cluj — formate din localnici și sprijinite de populație — au stat tare în fața inamicului, silindu-l să se retragă cu însemnate pierderi. Loviturile date au crescut apoi în amploare prin sosirea în zonă și a altor forțe și mijloace ale noastre. La Sălciua, amintirea celor căzuți este înveșnicită de un monument.

Între timp, în ținuturile limitrofe se pregăteau marile acțiuni militare din septembrie-octombrie 1944. La vest de Apuseni, de la sfîrșitul lunii septembrie se desfășoară bătălia care — cu participarea eroică a Diviziilor „Tudor Vladimirescu” și 3 Munte, alături de trupele sovietice — eliberează Oradea la 12 octombrie; cele două monumente ale municipiului cinstesc pe cei căzuți pe-aceste locuri.

În interiorul platoului Transilvaniei, Armata a 4-a română și marile unități sovietice, susținute de Corpul nostru aerian, încep ofensiva la 5 octombrie, de la Turda urmînd a trece peste crestele nordice ale Munților Apuseni, în direcția Carei și Satu Mare. La 11 octombrie este eliberat Clujul. Vine apoi rîndul Gherlei, Jiboului și Zalăului. La 20 octombrie, diviziile românești și sovietice coboară în cîmpia Someșului. Peste două zile, Divizia a 9-a infanterie românească începe ofensiva spre Carei, în fața căroră inamicul construise trei linii de rezistență¹¹. Două decenii mai tîrziu, general-coloneii în rezervă Costin Ionașcu și Ion Dumitrache își vor aminti cele petrecute atunci: „Se ataca cu toate forțele principale în lungul șoselei Ghenci—Carei. Din turla bisericii din Ghenci unde s-a instalat observatorul comandamentului diviziei, am putut vedea Careii și elabora mai lesne dispozitivul de

¹⁰ Gh. I. Ioniță, *Pentru front popular antifascist în România... (1935—1938)*, introd. P. Constantinescu-Iași, Editura politică, București, 1971, p. 131, 134; Gh. I. Ioniță, A. Simion, *Clasa muncitoare — forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România*, Editura politică, București, 1974, p. 35 (și n. 17).

¹¹ Eug. Bantea, C. Nicolae, Gh. Zaharia, *La Roumanie dans la guerre antihitlérienne — août 1944-mai 1945*, „Meridiane”, Bucarest, 1970, p. 125—138.

atac. Era un octombrie ploios și rece. Planurile de luptă le-am stabilit în casa unui cetățean din apropierea punctului de observație, încălzindu-ne la un foc făcut din paie. Subunitățile noastre aveau de înfruntat greutățile terenului, devenit frământat și mocirlos, și încercările de atac disperate ale inamicului bine înarmat. Regimentul 36 s-a angajat într-o luptă de două zile cu o unitate fascistă, mascată sub clăi de fîn.

Lupta decisivă a fost hotărâtă pentru noaptea de 24 spre 25 octombrie. Orele se scurgeau repede datorită pregătirilor intense. Toți trăiam momente de mare încordare. De cum s-a înserat, se aștepta ordinul: «Asupra dușmanului, foc! Pentru asalt, înainte!» Atacate simultan din mai multe direcții, în timpul nopții, trupele germano-horthyste, printre care erau și unități S.S., au fost nevoite să se retragă în derută. După o acțiune puternică, în zorii zilei de 25 octombrie trupele române au eliberat orașul Carei. Concomitent, întorcînd rezistențele fasciste din Satu Mare pe la vest, unități ale Diviziei 11 infanterie română au sprijinit acțiunile Diviziei 133 sovietice pentru zdrozirea trupelor fasciste din Satu Mare¹².

Trupele au găsit un sprijin permanent la populația locală nu numai prin înscrierea de voluntari, transportarea muniției, evacuarea răniților, repararea șoselelor și podurilor etc., dar și prin furnizarea de informații. Să amintim două astfel de acțiuni ale tinerilor din Carei, săvîrșite în ajunul și-n ziua de 25 octombrie 1944, cu riscul jertfirii propriilor vieți. Trei băieți din oraș ajung în pozițiile noastre și relatează comandamentului detalii ale apărării inamice, ceea ce ușurează mult asaltul final. Scurt timp după pătrunderea în oraș a cîtorva companii din Regimentele 34 și 40 Infanterie, un grup de tineri se transformă în călăuzele lor; ca urmare, se depistează repede fasciștii ascunși, depozitele lor de armament, echipament și alimente¹³. 25 Octombrie 1944 a devenit astfel ziua eliberării ultimului colț de țară de sub cotropitorii fasciști, proclamată apoi zi a Forțelor noastre Armate.

*
* *
*

Roadele celor 35 de ani ce s-au scurs de-atunci se văd și prin locurile unde, poposind azi, ne-am adus aminte de cîte unele din cele ce-au fost altădată. Anii noștri au adus o altă viață în ținutul îndelung și greu încercat al Apusenilor. Naționalizare și industrializarea socialistă au schimbat radical munca și traiul minerilor. În zona Roșia-Poieni se dezvoltă o importantă nouă exploatare minieră. S-a dezvoltat și modernizat întreprinderea metalurgică de metale neferoase Zlatna. La Cîmpeni funcționează o mare întreprindere de prelucrare a lemnului. Se dezvoltă industria locală și meșteșugurile. Exploatarile forestiere raționale au luat loc despăduririlor prădalnice din trecut; viața muncitorilor forestieri s-a schimbat prin introducerea mașinilor-

¹² C. Ionașcu, I. Dumitrache, *Jurnal de front: septembrie—octombrie 1944*, în „Scînteia”, 25 aprilie 1965.

¹³ Gh. I. Bodea, *Din lupta de rezistență antifascistă a populației județului Satu Mare (1940—25 octombrie 1944)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, I, 1969 (Muzeul de istorie Satu Mare), p. 10—11.

unelte și asigurarea de condiții omenești de viață în cabane. Șoselele și transportul auto au lichidat vechea izolare a zonei, în fața căreia se deschid acum mari perspective. Satele au început să ia o altă înfățișare, atât prin strângerea la un loc a tot mai multor case, cât și prin noile clădiri. Casele și construcțiile publice noi se înșiruie și în așezările urbane. Dezvoltarea școlii și a altor instituții culturale, rețeaua sanitară și comerțul socialist, electrificarea și radioul etc. au adus și acestor locuri binefacerile civilizației socialiste. Un semn al vremurilor de azi este și faptul că, începînd din 1965, la Abrud s-au ținut mai multe sesiuni științifice, cu participări locale și din centre repute ale țării; în 1974, o culegere a celor mai reușite comunicări a fost aici editată sub egida Societății de științe istorice și Societății de științe filologice, Filiala Alba Iulia, Subfiliala Abrud-Cîmpeni¹⁴. Aceleași însemne ale noii vieți sînt la fel de evidente și în colțul din extremitatea nord-vestică a țării, unde găsim o puternică dezvoltare a industriei și instituțiilor culturale, ca și efectele benefice ale rezolvării definitive a problemei naționale. Laolaltă cu întreaga țară, zona aceasta s-a ridicat pe o nouă treaptă de cultură și civilizație¹⁵.

¹⁴ *Țara moșilor. Studii, articole și comunicări*, îngrij. R. Felea, Abrud, 1974 (Societatea de științe istorice, Societatea de științe filologice, Filiala Alba Iulia, Subfiliala Abrud-Cîmpeni).

¹⁵ Detaliile, strînse de autor la fața locului, au fost confruntate cu: Ilie Berindei, *Scurtă monografie a com. Albac, jud. Alba*, 1978, 20 f. dactilo. (în august 1978, lucrarea mi-a fost cu bunăvoință pusă la dispoziție de către autor, profesor de istorie la Școala generală din com. Albac, pentru care lucru îi aduc mulțumiri și pe această cale); V. Bud, *Din bilanțul celor trei decenii, în Țara moșilor...*, p. 3—9; „Buletinul oficial al R. S. România”, P. I, an. IV, nr. 163—165, 20 decembrie 1968; Șerban Cioculescu, I. M. Sadoveanu, S. Bonifaciu, M. Grigoresco, Ioana Vasiliu, M. Mihalache, *La Roumanie. Guide touristique*, „Meridiane”, Bucurest, 1967; *Codul poștal al localităților din R.S.R.*, București, 1974 (Minist. Transporturilor și Telecomunicațiilor); G. Homoștean, *Alba Iulia pe treptele unei istorii milenare*, în „Anale de istorie”, XXI, 2, 1975, p. 54—63; G. Hristodol, *Proiecte și demersuri privind redresarea economică, socială și culturală a moșilor (1919—1929)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XVIII, 1975, p. 263—280; M. Iancu, *Leagăne și vaduri carpatice*, „Albatros”, (1975); V. Netea, *Munții Apuseni, muzeu istoric și pantheon al poporului român*, Editura sport-turism, București, 1977; S. Retegan, *Frămîntări țărănești în Munții Apuseni în anii guvernării liberale*, în „Acta Musei Napocensis”, XII, 1975, p. 331—345; *Romania. Carta automobilistica*, ed. L'Istituto di geodesia, fotogrammetria, cartografia ed organizzazione del territorio, 1979, *Rumänien. Eisenbahnkarte*, ed. idem, București, 1979.